

TÜRKİYE SİYASETİNDE MERKEZ- ÇEVRENİN DÖNÜŞÜMÜ VE GELENEKSEL MERKEZİN KONUMLANMA SORUNU

Gökhan TUNCEL*

Bekir GÜNDOĞMUŞ**

Öz:

Batıda yaşanan felsefi, ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler Osmanlı ve ardılı Türkiye Cumhuriyeti'nin hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecine girmesine neden olmuştur. Merkez çevre yaklaşımı Türkiye'de yaşanan siyasal ve sosyal değişimi yapısal düzeyde ve sistematik bir şekilde açıklayabilmek için kullanılan araçlardan birisi olmuştur. Ülkede yaşanan siyasal ve sosyal değişim ve dönüşümü açıklamada süreç içerisinde bu yaklaşımın yetersiz kaldığı yönler bulunsa da bu yaklaşım ülke siyaseti açısından önemli bir çözümleme aracı olmaya devam etmiştir. Uluslararası sistemde ve ülke içinde meydana gelen gelişmeler yaklaşımın aktörü olan merkez ve çevre ilişkisi çok yönlü bir değişim geçirmiştir. Bu değişim süreci çevrenin merkezde konumlanmasını ve onun iktidarını kullanmasını sağlarken iktidarını çevreye kaptıran merkezin konumlanma sorunu yaşamasına neden olmuştur. Bu çalışmada tarihsel süreç içerisinde merkez çevrede yaşanan değişim ve dönüşümün neden ve sonuçları demokratik bir yaklaşımla açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktidar, merkez, çevre, muhafazakârlık, kamu bürokrasisi.

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gokhan.tuncel@inonu.edu.tr

** İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, gundogarbekir@gmail.com

**TRANSFORMATION OF CENTER - PERIPHERY IN TURKISH
POLITICS AND THE POSITIONING PROBLEM OF
TRADITIONAL CENTER**

Abstract:

Philosophical, economic, social and political developments in the West led to a fast changing and transformation process in the Ottoman State and its successor Turkish Republic. Centre – periphery approach has always been a useful political means to systematically explain political and social change. Although this approach sometimes has been impotent to explain political and social change and transformation, yet it has been an important analysing means of Turkish politics. Developments in international system and in Turkey have caused a multi-dimensional change in centre-periphery relations. While this changing process has moved the position of periphery into center, the center which lost the power to periphery has started to question its position. This study analyses the result and the cause of political and social change in a democratic approach and in a historical perspective.

Keywords: Power, center, periphery, conservatism, bureaucracy.

GİRİŞ

Merkez çevre yaklaşımı, Türkiye'nin sosyal ve siyasal yapısının çözümlenmesinde anahtar konumunda olmuştur. Batıda sosyal ve siyasal yapının oluşumunda belirleyici olan toplumsal sınıf ayrımının Türkiye'de belirgin bir şekilde ortaya çıkmaması, ülkedeki sosyal ve siyasal yapının yöneten - yönetilen ikilemi üzerinden açıklanmasını daha kabul edilir kılmıştır. Merkez çevre ilişkisi klasik dönem Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne, siyasal yapının çözümlenmesinde önemini korumasına karşın dönemsel değişimler yaşamıştır. 1950'de DP'nin iktidara gelmesi, 1970'te MNP'nin kurulması, 1983'te ANAP iktidarı, 1996 Refah-Yol koalisyonu ülkedeki merkez çevre ilişkisi açısından önemli gelişmeler olsa da merkez çevre ilişkisindeki asıl dönüşüm 2002 sonrası, AKP iktidarında yaşanmıştır.

2002 seçimleri ülkedeki merkez çevre ilişkilerinde yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu seçimlerde çevrenin asli unsurlarından biri olan muhafazakâr kesimin desteğini alan AKP tek başına iktidar olmuştur. AKP'nin tek başına iktidar olması ve iktidarda kalması merkez çevre ilişkileri bağlamında ortaya çıkmış olan iktidar mücadelesinin farklı bir döneme girmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde serbest piyasa koşullarının etkisiyle çevrenin ekonomik gücü büyük ölçüde artmıştır. Ayrıca çevrenin temsilcisi konumundaki AKP'nin seçimlerde güçlü bir toplumsal destek ile uluslararası sistemin desteğini alması merkez çevre mücadelesinde çevreye büyük avantajlar sağlamıştır.

2007 yılında AKP'nin iktidarını koruması ve merkez için kilit konumda olan¹ Cumhurbaşkanlığı makamına çevreden birisinin seçilmesi, çevrenin merkeze yerleşme sürecine önemli bir katkı sunmuştur. 2010 yılı Anayasa değişikliği ve 2011 genel seçimleri ise çevrenin temsilcisi konumundaki AKP'nin merkeze yerleşmesini sağlamıştır. Çevrenin güçlü ve istikrarlı siyasal iktidar aracılığıyla merkeze yerleşmesi ve kamu bürokrasisini kontrolü altına alması, ülke demokrasisinin gelişmesi açısından oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Ancak çevrenin merkeze yerleşmesi, ülke siyasetinde merkeze yerleşen çevrenin iktidarını dengeleyebilecek ve ona alternatif olabilecek güçlü bir muhalefet sorununun yaşanmasını da beraberinde getirmiştir.

2002 sonrasında yaşanan merkez çevre ilişkilerinde çevrenin merkeze yerleşmesi, iktidarı elinden alınan geleneksel merkezin² bürokrasi kanadının seçilmiş siyasi iradenin emri altına girmesini sağlarken sivil toplum³ kanadı ve siyasi temsilcisi partinin muhalefet rolünü üstlenmesini sağlamıştır. Merkezin geleneksel siyasi kanadı çevreye taşınamamış ve çevresel aktörlerin desteğini alarak merkezin yeni sahiplerine karşı etkili bir muhalefet yürütme potansiyeline sahip olamamıştır. Merkezin geleneksel siyasi kanadı, anakronik bir yaklaşımdan kendisini kurtararak içinde bulunduğu koşullara göre kendisini konumlandıramamıştır. Geleneksel siyasi kanadın siyaseten konumlanma sorunu yaşaması ülke demokrasisinin gelişmesi ve derinleşmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu süreçte ülke siyasetinde etkili bir muhalefet yürüten Kürt hareketi çevrenin etkili aktörü olmaya başlamıştır. Ancak bu hareket çevrenin eski sahipleriyle kıyaslandığında bazı açmazlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu çalışmada merkez çevre yaklaşımı üzerinden geleneksel merkezin konumlanma sorunu ve çevrenin yeni aktörü konumundaki Kürt hareketinin ülke demokrasisi açısından ifade ettiği anlam incelenmiştir.

I) MERKEZ – ÇEVRE YAKLAŞIMI

Siyaset literatürüne E. Shils tarafından kazandırılmış olan merkez çevre yaklaşımı, her toplumun bir merkezi ve bir de çevresi olduğu düşüncesinden hareketle geliştirilmiştir. Toplumu yönetenlerin dayandığı değer, sembol ve inanç düzeninin belirleyicisi konumundaki (Türköne, 2009: 233) merkez, mekân ve kurumların oluşturduğu fiziki özelliklerden daha çok değer ve inançların oluşturduğu tinsel özelliklerden beslenmektedir (Shils: 2002: 86). Merkezin dayanak noktası olarak kabul edilen bu tinsel özellikler, merkeze ve dolayısıyla da merkezin iktidarını kullananlara kutsiyet atfedilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu kutsiyet, sahip olunan otoritenin kaynağını oluşturmakta ve bu otoriteden doğan bir takdir edilme arzusunu beraberinde getirmektedir (Shils, 2002: 88).

Merkezin sahip olduğu değerler ve bu değerlere dayanan kurumların kendi içinde bir bütünsellik taşıdığı iddia edilse de toplumun bütün kesimlerinin bu değer ve kurumları tamamen benimsemesi söz konusu değildir (Shils, 2002: 87). Toplumdaki seçkin kesim ve devlet, merkezin iktidarını kullanması hususunda anahtar konumundadır. Merkezin sahip olduğu değerlerin topluma benimsetilmesi ve geleceğe aktarımını sağladığı düşünülen devlet, seçkinler tarafından kullanılmakta olan etkili bir araçtır

(Shils, 2002: 91). Merkez ve çevre kavramlarını modernleşen toplumlar ile ilişkili olarak ele alan Shils'e göre, çevrenin merkezin değer sistemini benimsemesi için bütünleşmiş bir ekonomik sistemin varlığı, kentleşmenin ve eğitim imkânlarının toplumun geniş kesimlerine yayılması ile toplumun farklı kesimlerinin birbirleriyle daha fazla temas geçmesi gerekmektedir. Bu tarz toplumlarda merkezi değer sistemi çevre tarafından daha kolay kabul görmekte, böylece toplumsal karşı karşıya gelmeler, toplumsal ilerlemenin dinamik unsuru olabilmektedir (Gülener, 2007: 38).

Türkiye'nin sosyal ve siyasal yapısını açıklama amacıyla merkez - çevre yaklaşımını kullanan Şerif Mardin, Türkiye'deki merkez - çevre ilişkisinin, Türkiye'nin tarihsel gelişimi ile Batı arasında yapılacak bir karşılaştırma ile daha anlaşılır olabileceğini savunmuştur. Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde din-siyaset ilişkisi ve toplumsal sınıflar bağlamında da bir takım genellemeler yaparak (Mardin, 2009: 36-37) ülkedeki merkez çevre ilişkisini anlamlandırmaya çalışmıştır. Burjuva devrimini yaşamamasından dolayı sınıfsal ayrımın belirleyici olmadığı ülkede sosyal ve siyasal yapıyı açıklamada yöneten ve yönetilen yaklaşımı daha tutarlı bir yöntem olmuştur. Batıda ortaya çıkan devlet kilise gerilimine benzer bir gerilimin klasik dönem Osmanlı'da görülmemesi (Mardin, 2009: 37) merkez çevre ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır. Mardin'e göre Osmanlı Devleti'nin bir arada tutmayı başardığı merkezi bürokrasi kadar, devletin işlemlerini sağlayan öz de merkezi ifade etmektedir. Çevre ise, merkezin dışında kalan toplum kesimini, bu kesimin sahip olduğu inanç, değer, kurum ve coğrafi alanı temsil etmektedir.

Geleneksel dönem Osmanlı'da padişah otoritesi için önemli bir meşruiyet kaynağı olan din, padişahın otoritesinin aşınarak kamu bürokrasisine geçmesiyle toplumsal muhalefeti besleyen etkili kaynaklardan birisi olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde büyük ölçüde merkezde konumlanan seçkin kamu bürokrasisi yeni rejimle birlikte merkezi tamamen sahiplenmiştir. Seçkin kamu bürokrasisinin belirleyiciliğinde merkez kendisini yeni değer, simge ve kurumlara dayandırma çabası içine girmiştir. Ancak merkez yeni değer, simge ve kurumlarını çevreye benimsetme sürecinde eğitim ve ikna (Mardin, 2009: 44) yönteminden daha çok baskı ve zora dayalı geleneksel yöntemleri kullanmaya devam etmiştir.

Birçok düşünür tarafından toplumsal gelişme ve ilerlemenin dinamik unsuru olarak kabul edilen (Gülener, 2007: 38) merkez çevre yaklaşımına şüpheyle yaklaşanlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşımın siyasal ve sosyal

alanı açıklamada geçerli bir yaklaşım olmadığını savunanlar (Çolak, 2009: 119) olduğu gibi Türkiye'nin siyasal yapısını açıklamada tek başına bu yaklaşımın yeterli olmayacağını savunanlar da bulunmaktadır. Kahraman, Türkiye'de bütünsel bir merkezin bulunmadığını tarihsel blok yaklaşımıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Çok partili hayata geçiş denemeleri ve geçişte merkezde ortaya çıkan ayrışma etkili olmuştur. Bu süreçte merkezin içinde bir çevre, çevrenin içinde de bir merkezin var olduğu görülmüştür. 1970 sonrasında da siyasal (ideolojik) merkez çevre ilişkisinden sosyolojik (coğrafi) merkez çevre ilişkisine bir kayış olduğu belirtilmiştir (Kahraman, 2010: 123).

II) TÜRKİYE SİYASETİNDE MERKEZ - ÇEVRE İLİŞKİSİ

Batı karşısında duraklama ve gerileme sürecine giren Osmanlı'da, meşruiyeti klasik kaynaklardan beslenen padişah otoritesi zayıflamış ve otorite seçkinci kamu bürokrasisine geçmiştir. Ülkede siyasal iktidarı ele geçiren seçkinci kamu bürokrasisi kendi iktidarını geleneksel meşruiyet kaynaklarından farklı kaynaklara dayandırma çabası içine girmiştir. Seçkinci kamu bürokrasisi Fransız Devrimi'nin etkisiyle parçalanma sürecine giren devleti kurtarmayı öncelikli amaç olarak kabul etmiş ve bu kapsamda dönemsel olarak farklı siyaset tarzları geliştirmiştir. Seçkinci kamu bürokrasisi devleti parçalanmaktan kurtarabilmek için sırasıyla Osmanlılık, İslamcılık ve son olarak da Türkçülük düşüncesi temelinde siyasi bir yaklaşım benimsemiştir.

Siyasal iktidar gerek bürokrasinin genel özelliği ve gerekse de ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullar gereği merkezileşme eğiliminde olmuştur. Göç ve nüfus mübadelesi aracılığıyla Anadolu coğrafyasındaki Türk nüfusu artmıştır. Türk nüfusun artışı ve uluslaşma sürecine girilmesi, Türkçülük düşüncesinin ülke siyasetindeki önemini artırıcı bir etki yapmıştır. Batı karşısında yenilgiyi kabullenen ve bu yenilginin en önemli nedeni olarak dini gören (Karadağ, 2005: 907) seçkinci kamu bürokrasisi, dinin aynı zamanda amaçlanan toplumsal dönüşüm (Berkes, 2002: 523) ve kendi iktidarı için potansiyel bir tehlike olduğunu düşünmüş ve laiklik düşüncesini merkeze alan baskıcı bir yönetim tarzı benimsemiştir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde merkezi sahiplenen Türkçü, laik ve sıkı merkezîyetçi kamu bürokrasisi yeni rejimin kurulmasında etkin bir rol üstlenmiştir (Karpaz, 2010: 419). Yeni rejimin merkezi değer, simge ve kurumları laiklik ve Türkçülük düşüncesi üzerinden kurulmaya çalışılmıştır.

Bu durum merkezin değerleri üzerinden yeni bir toplum (ulus) yaratılma sürecini de beraberinde getirmiştir.⁴ Cumhuriyet'in ilk döneminde merkezin değer, simge ve kurumlarının topluma benimsetilmesi sürecinde modern dönem siyasetin önemli aracı olan ideoloji (Göktolga, 2012: 1058) ve devletin ideolojik aygıtları⁵ kullanılmış olsa da devletin heybetini ortaya koyan (Heper, 2008: 244) baskı aygıtları (Barkey, Fuller, 1997: 5-7) daha yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Eğitim ve propaganda aracılığıyla merkezin değerlerini içselleştiren bir insan (vatandaş) ve toplum (ulus)⁶ tipi yaratmak uzun bir zaman alacağı için, bu dönemde merkezin iktidarını kurmak ve onu çevreye karşı kollamak öncelikli amaç olmuştur. Merkezin iktidarını kurma ve kollama önceliği, merkez çevre ilişkisinde gerilimli bir mücadele süreci yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Merkez, sosyal ve siyasal alanda görünür olmayan vicdana hapsedilmiş ve devletin denetimi altına alınmış bir din anlayışı ile gayri Müslimler bir tarafa Türkler hariç diğer Müslüman etnik unsurları yok sayarak (Gunter, 1997: 43) yeni homojen bir kimliğe sahip (Anderson, 2006: 72) bir ulus yaratma projesini hayata geçirmiştir. Bu proje kapsamında devrim kanunları çıkartılarak geleneksel dini kurumlar başta olmak üzere siyasal, sosyal ve kültürel hayatta faaliyet yürüten kuruluşlar kapatılmış, geleneksel inanç ve değerlerin aktarım aracı olan dil, tarih ve simgelere müdahale edilmiştir. Yargı kurumları ve güvenlik bürokrasisinin desteğiyle devrim kanunlarına uymayanlar cezalandırılmış, merkezin iktidarı için potansiyel tehlike olduğu düşünülen toplum kesimleri de baskı altına alınmıştır.

Türkiye'deki bürokratik yapının gücü, toplum üzerinde bir denetim mekanizması kuran ve devletin tarafını tutan merkez ile toplumun tarafını tutan çevre arasında yaşanan ayrışmanın siyasal kutuplaşmaya dönüşmesine neden olmuştur (Ergil, 2000: 73). Merkezin güvenlik bürokrasisi aracılığıyla ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda tekçi bir yapı kurma çabası ülkedeki çevre merkez ilişkisinin gidişatında büyük etki yapmıştır. Dini duyarlılığa sahip kesim ile Kürtlerden oluşan dışlanmış toplumsal kesimin (Bulaç, 2009: 227) oluşturduğu çevre, merkezin değer, simge ve kurumlarını kamu bürokrasisi üzerinden tanımış ve anlamlandırmıştır. Kamu bürokrasisinin ve özellikle de güvenlik bürokrasisinin (Özer, 2009: 435) genel olarak topluma ve farklılık olarak gördüğü inanç, değer, simge ve görüşlere karşı baskıcı bir yaklaşım sergilemesi karşısında kendi değerlerini, kültürel özelliklerini, özerkliğini korumaya çalışan (Özbudun, 1975: 24) çevre, merkeze karşı olumsuz bir düşünce geliştirmiş ve tutum takınmıştır.

Ancak çevrenin merkeze yönelik bu olumsuz düşünce ve tavrı, merkezin izni dışında çevrenin bu olumsuzluğu kuvveden fiile geçirecek bir oluşum içerisine girmesini sağlamamıştır.⁷

Merkezi iktidarı elinde bulunduran seçkin kamu bürokrasisi, geleneksel olanın yerine Batıda gelişen siyasal düşünce, kurum ve kuralları geçirme amacı ve çabası içerisinde olmuştur. Ancak, yeni rejimi koruma ve kendi iktidarlarının elinden kayma kaygısı (Yılmaz, 2008: 57) taşıyan merkez demokrasinin değer, kurum ve kurallarının siyasal hayatta belirleyiciliğine isteksiz davranmıştır. Uluslararası sistem ile ülkede meydana gelen olağandışı gelişmeler merkez içinde göstermelik bazı değişimleri gerekli kılmıştır.⁸ Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında iki kez çok partili hayata geçiş denemesine karşın, çok partili hayata 1940'lı yılların ortasında ancak geçilebilmiştir. Bu dönemde kurulan siyasi partiler, daha önceki çok partili hayata geçiş denemesinde kurulan iki parti gibi, toplumsal taban hareketinden daha ziyade tavan hareketi olmuştur.

Kimilerine göre merkezdeki çevrenin varlığı, kimilerine göre merkezde bulunmasına karşın merkezin imkanlarından yeterince yararlanmayan bir kesimin varlığıyla açıklanan bu durum merkezde ayrışma ve kopuşa neden olmuştur. Düşünce ve değer açısından merkezden çok farklı olmayan ancak, çeşitli nedenlerle merkezden kopan bu kesim (DP), seçkin kamu bürokrasisi ve onun siyasal alandaki temsilcisi konumunda bulunan CHP'ye söylemsel bir karşı duruş geliştirmiştir. Seçkin kamu bürokrasisi ve CHP'nin uygulamalarından rahatsız olmasına karşın kendisini sistem içinde ifade edebilme imkânı bulamayan çevresel aktörler bir çıkış yolu olarak gördükleri DP'ye destek vermiştir.

Merkez, çevrenin DP'ye yöneldiğini (Turan, 2004: 29-32) anlamasına karşın çevre ve çevrenin desteğini alan DP'nin kendi iktidarına alternatif bir güce ulaşabileceğini hesap etmemiştir. Toplumsal taban itibarıyla çevreye dayanan bir parti olmasına karşın parti üst yönetimini merkezdekilerin oluşturduğu DP, 1950 seçimleri sonucunda hükümeti CHP'den devralmıştır. Ülke siyasetinde seçilmiş hükümetlerin faaliyet ve etki alanının darlığına karşın, 1950 seçimleriyle birlikte ülkedeki merkez çevre ilişkisi farklı bir evreye girmiştir. Çok partili dönemde çevre merkez ilişkisi farklı bir evreye girmesinin yanında, seçim, siyasi parti ve parlamento aracılığıyla çevrenin merkeze taşınma süreci de başlamıştır. Çevrenin merkeze taşınma süreci dönemselsel olarak kesintiye uğrasa da bundan sonraki dönemde dış ve iç dinamiklerin etkisiyle sürdürülebilir bir nitelik kazanmıştır.

Devletin ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki belirleyici konumu, çevrenin devlet gücünü kullanan merkeze yönelimini zorunlu kıldığı gibi, merkezin geçmişten gelen çevreye yönelik dışlayıcı ve baskıcı tutumu da çevrenin merkezden bir şeyler talep etme yerine merkezin kendisini talep etmesine neden olmuştur. Merkezin elinde tuttuğu gücün toplum üzerindeki belirleyiciliği, merkez çevre ilişkisinin yönünü belirlediği gibi çevresel aktörlerin kendi arasında yaşadığı ilişkinin yönünü belirlemede de etkili olmuştur. Merkezi iktidarın toplumdaki belirleyici konumundan dolayı, çevresel aktörlerden bir kısmı⁹ merkezin yanında konumlanarak merkeze yönelen çevresel aktörlere karşı merkezi desteklemiştir.

Merkezin baskıcı tutumu, çevresel aktörlerin sistem içindeki kurumlardan bazılarının gölgesinde faaliyet yürütmesine neden olduğu gibi bu aktörleri sistem dışında faaliyet göstermeye de zorlamıştır. 1950 - 1960 döneminde çevre merkezin değer, simge ve kurumlarına alternatif geliştirecek ekonomik güç, bilinç düzeyi ve bilgi birikimine sahip değildi. Merkezin baskıcı uygulamaları çevrenin çok da bilinçli olmayan tepkisel bir şekilde DP'ye yönelmesine ve seçimlerde destek olmasına zemin hazırlamıştır. Tepkisel nedenlerle de olsa çevrenin DP'ye yönelmesi ve DP iktidarının çevrenin bazı taleplerini dikkate alması merkezi rahatsız etmeye yetmiştir.

1960 sonrasında merkez, çevrenin desteğini alan, kısmi de olsa onların taleplerini yerine getirme çabasında olan iktidarın seçilmiş kanadını kontrol etmek için gerek kendi içinde ve gerekse çevresel bazı aktörlerin oluşturacağı mekanizmalar geliştirmiştir. Merkez bu süreçte bir taraftan çevrenin desteğini alan seçilmiş siyasi iktidarı çevrenin diğer aktörleri olan sol oluşumlarla kontrol etmeye çalışırken diğer taraftan sol oluşumları çevrenin diğer aktörü olan muhafazakâr sağ kesim tarafından dengelemeye çalışmıştır. Bu dönemde ülkede farklı birçok siyasi görüşten beslenen siyasal parti kurulmuştur. Bu dönemde çevrenin temsilcisi olma potansiyeli taşıdığı düşünülen siyasi partiler, özellikle sol ideolojiden beslenen partiler, toplumsal tabanını genişletme konusunda başarılı olamamıştır.¹⁰

Cumhuriyet dönemi boyunca merkeze karşı mücadelesini dolaylı bir şekilde sürdüren kırdan kente kayan ve dini hassasiyeti bulunan çevre gecekondular bölgesinde merkezin etki alanı dışında kendi ortamını oluşturmuştur (Aktay, 2008: 53). Gerek bir taban hareketi olması ve gerekse geniş bir toplumsal tabana dayanma potansiyeli taşımasından dolayı, 1970 yılında kurulan Milli Nizam Partisi¹¹ ve ardılı siyasi partiler çevrenin gerçek

temsilcisi olarak ülke siyasetinde yerini almıştır. MNP ve ardılı olan Milli Selamet Partisi ile Refah Partisi'nin temsilcisi olduğu çevrenin çıkar ve değerlerini merkeze taşıma çabası içinde olması, merkezin bu partilere yönelik olumsuz bir yaklaşım sergilemesine neden olmuştur.

Çevrenin muhafazakâr kesiminin asli temsilcisi olarak kendisini ifade eden MNP, merkezin yoğun baskısı altında faaliyet yürütmeye çalışmış ancak merkez bu partiyi kısa bir süre içinde kapatmıştır. Partinin kapatılması sonrasında sistem içinde merkezle mücadeleyi sürdürmeye devam eden çevre 1974 yılında kendi özellikleriyle kısa süreli de olsa merkezde (parlamento ve hükümette) görünür olmayı başarmıştır. Çevrenin kendi özellikleriyle merkezin siyasi temsilcisi konumunda bulunan CHP koalisyonuyla merkezde var olması ülke demokrasisi açısından oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu koalisyonla başlayan ve Milliyetçi Cephe hükümetleri ile devam eden süreçte yaşanan bürokratik kadrolaşma girişimi çevreyi oluşturan toplum kesimlerinden merkeze doğru, eskisinden farklı ve hızlı bir hareketlenme yaşanmasını sağlamıştır (Çolak, 2009: 118).

24 Ocak kararları ile 12 Eylül darbesi, 1980 sonrasında ekonomik, sosyal ve siyasal alanda önemli değişim ve dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Serbest piyasa koşullarının oluşumunu amaçlayan 24 Ocak kararları ve bu kararların uygulanabileceği siyasal istikrar ortamını hazırlayan 12 Eylül darbesi toplumun birçok kesimini depolitize etmiştir. Darbe sonrası depolitizasyon sürecinin yaşandığı olağandışı bir ortamda 1982 Anayasası kabul edilmiş ve ardından da 1983 seçimleri yapılmıştır. Bu seçimleri merkezin muhalefetine rağmen, çevrenin desteğini alan ANAP kazanmıştır. Farklı eğilimleri bünyesinde toplamasına karşın partinin toplumsal tabanı büyük ölçüde çevrenin muhafazakâr kesimine dayanmıştır. Ülke yönetiminde askerin etkisi, ANAP ve liderinin dengeleri gözeten bir siyaset izlemesini zorunlu kılmıştır. ANAP iktidarları, 24 Ocak kararlarının da etkisiyle, ekonomik alanda güçlenen çevrenin, ülkenin sosyal ve siyasal hayatında etkili bir aktörü olmasına zemin hazırlamıştır.

1991 seçimleri sonrasında ortaya çıkan koalisyon hükümetleri ülkede siyasi istikrarsızlık ortamına neden olmuştur. Siyasi istikrarsızlık döneminde merkez çevre ilişkilerinde merkezin belirleyici aktörü olan atanmışların lehine bir durum ortaya çıkmıştır. Özellikle 1996 yılında RP'nin koalisyon ortağı olarak iktidara gelmesiyle merkez, çevre üzerindeki baskısını artırmıştır. 1980 sonrası dönemde kurulan ve siyasal amacı için şiddetli araç olarak kullanan ayrılıkçı Kürt hareketi 1990'lı yıllarda toplumsal desteğini

genişleterek çevrenin çevresi olarak merkezin karşısında konumlanan yeni bir muhalif hareket olmuştur.

III) MUHAFAZAKÂR ÇEVRENİN MERKEZDE KONUMLANMASI

Merkez çevre ilişkisinin modernleşme süreciyle keskinleştiği (Gencer, 2012: 72) Türkiye’de merkezin elinde tuttuğu gücün belirleyiciliği ve baskıcı yönetimi, çevrenin merkezle olan ilişkisini hak arayışından daha çok bir iktidar mücadelesi olarak şekillendirmiştir. Çevre merkeze yerleşmek için hem sistem dışı hem de sistem içi yapılanma ve yöntemleri kullanma eğiliminde olmuştur. Merkezin gücünü kullanan aktörlerin çevrenin sistem içi faaliyet alanını daraltma girişimleri, muhafazakâr çevrenin ikili bir yapılanma ve faaliyet içerisine girmesine neden olmuştur. Merkeze yönelen çevre bir taraftan siyasi parti, sendika, vakıf, dernek vb. oluşumlarla sistem içinde yapılanma ve faaliyet sürecine girerken diğer taraftan merkezin baskısı çevrenin bir kısmının radikalleşmesine ve gizli bir gündemle hareket etmesine zemin hazırlamıştır.

Merkezin çevreye yönelik dozu dönemsel artış gösteren baskısına (Ayubi, 1993: 243) karşın muhafazakâr çevre, gerek dayandığı kültürel değerlerin etkisi ve gerekse kendi potansiyelinin farkında olmasından dolayı sistem dışı faaliyetlerinde de şiddetli bir araç olarak kullanma eğiliminde olmamıştır. 24 Ocak ekonomi kararları ile ANAP hükümetleri çevrenin merkeze yöneliminde bir başka dönüm noktası olmuştur. Ülkede serbest piyasa koşullarının oluşumuna zemin hazırlayan 24 Ocak kararları, büyük kentlerde yoğunlaşan çevrenin önemli aktörü konumundaki muhafazakâr kesimin ekonomik açıdan güçlenmesini sağlamıştır. Ekonomik olarak güçlenen çevre, sosyal ve siyasal alanda da etkisini artırmaya başlamıştır. Ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki etkisi artan çevre, uluslararası sistemin desteğini de arkasına alarak merkeze yönelimini hızlandırmıştır. Bu süreçte ekonomik ve siyasal açıdan güçlenen ve kendi iç dünyasında büyük bir dönüşüm geçiren çevresel aktörler pragmatik bir yaklaşımla (Vergin, 2007: 73) merkeze yönelmiştir. Pragmatik bir yaklaşım benimseyen çevre, siyasal sistemde köklü değişiklikler bir yana ülkedeki sosyal ve ekonomik yapının varlığını da büyük ölçüde kabul etmiş ve somut olarak hükümet değişikliğini amaçlayan bir muhalefet (Sartori, 1966: 150-153) görünümüne bürünmüştür.

Sivil alanda merkezin temsilcisi ve destekçisi konumunda bulunan oluşumların alternatifini geliştirme çabası içine giren çevre, merkeze

yönelme sürecinde siyasi parti, seçim ve parlamentoya ayrı bir önem vermiştir. 1990 sonrasında ülkede ortaya çıkan siyasi dağınıklığın getirdiği istikrarsızlık, geçmişe göre daha birikimli olan çevrenin siyasal hayatta etkin bir aktör olmasına zemin hazırlamıştır. Çevrenin siyasal hayattaki etkisini artırması merkezi bir kez daha harekete geçirmiş ve merkez çevreye yönelik çok boyutlu bir mücadele ve müdahale süreci başlatmıştır. Çevreyi etkisizleştirmeyi amaçlayan merkezin müdahalesi çevrede yeni bir süreci başlatmıştır. Çevrenin muhafazakâr kanadı kendi içinde ayrışma sürecine girmiş görünürken daha bir toparlanmış, siyasal alanda alternatifsiz olma konumuna sahip olmuştur. Tek başına güçlü bir siyasal iktidar kurma imkânı bulan çevre, ülkede uzun süredir toplumun özlem duyduğu siyasal istikrar ortamını kurmuş ve uluslararası sistemin etkin aktörlerinin desteğini almıştır. Ülkedeki siyasal istikrar ortamı ve uluslararası sistemin desteği çevrenin iktidara gelmesini ve daha önemlisi iktidarda kalmasını sağlamıştır.

2002 seçimleriyle başlayan çevrenin merkezde konumlanma süreci 2007 yılında yapılan cumhurbaşkanı seçimi sonrasında yeni bir evreye girmiştir. Cumhurbaşkanı seçimine kadar fiziki konum itibarıyla merkezde bulunmasına karşın merkezin belirleyici gücü olmayı başaramayan çevre, merkezi içselleştirememiş (Vergin, 2007: 74) ve hükümette olmasına rağmen merkeze karşı muhalif söylemini sürdürme eğiliminde olmuştur. Sonraki süreçte merkeze yerleşmeyi başaran çevre, daha önce kendisi için sorun alanı olan devletin üstünlüğünü ve toplum üzerindeki belirleyici gücünü çevrenin diğer aktörleriyle paylaşma yerine bu gücü tek başına kullanmayı yeğlemiştir. Demokrasinin gelişimi hususunda dinamik bir aktör olan çevrenin merkeze yerleşmesi ve merkezin yeni ancak tek sahibi olması, ülke demokrasisinin derinleşmesini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Ülke demokrasisinin derinleşmesi yeni merkeze karşı etkili bir muhalefet yürütecek ve onun iktidarına alternatif olabilecek yeni bir çevreye ihtiyaç duymaktadır. Eski merkez bu ihtiyaca cevap verebilecek özelliklere sahip olmadığı gibi şiddeti siyasal amaçları için kullanan Kürt hareketi yeni merkez karşısında çevrenin yeni sahibi olmuştur.

IV) ÇEVRENİN YENİ ETKİN AKTÖRÜ KÜRTLER Mİ?

1980 öncesinin kitleleşemeyen ve sol ideolojiye eklenilen Kürt hareketi 12 Eylül darbesinin olağandışı yönetim koşulları altında kendine özgü farklı bir yapıya bürünmüş (Tan, 2011: 574) ve toplumsal tabanını sürekli genişletmiştir. Merkeze karşı şiddeti siyasal amaçları için araç olarak

kullanan Kürt hareketi, toplumsal tabanının genişlemesine paralel sistem içi yapılanma sürecine de girmiş ve merkeze karşı çevrenin etkili aktörlerinden birisi olmuştur. Devletin baskıcı ve yok sayıcı politikalarına tepki olarak doğmuş olan Kürt hareketinin siyasal amaçlarına ulaşmak için şiddeti bir araç olarak kullanması, Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde merkezin otoriterleşerek demokratik olmayan politika ve uygulamalara yönelmesine de zemin hazırlamıştır.

Baskıcı uluslaşma süreciyle varlığı ortadan kaldırılmaya çalışılan ve merkezin yok saydığı (Arakon, 2010: 177) Kürtlerin desteğini alan bu hareket, çevrenin eski etkili aktöründen farklı olarak merkezin belirlediği alan dışına çıkarak şiddeti siyasal amaçları için araç olarak kullanmıştır (Akyol, 2007: 151). 1990 sonrasında Kürt hareketi dayandığı toplumsal tabanı bir taraftan genişletirken diğer taraftan bu tabanın tepkisellik üzerine kurulan hızlı bir siyasallaşma sürecine girmesini sağlamıştır. Tepkisellik üzerine kurulan siyasallaşma süreci (Tuncel, 2011: 12) bu hareketin kendi içinde ve merkez dahil ilişki içine girdiği diğer aktörlerle olan ilişkilerinde sorumluluk duygusuyla hareket etmesini ve bu ilişkilerin demokratik kurallar çerçevesinde yürütülmesini engellemiştir. Ayrıca hareketin bu tür bir siyasallaşma sürecine girmesi, hareket alanını daralttığı gibi merkezle ve çevrenin diğer aktörleriyle olan ilişkisinin istikrarsızlaşmasına da neden olmuştur.

2002 sonrası dönemde çevrenin etkili aktörü olan muhafazakâr kesimin merkezde konumlanmasıyla çevrede ortaya çıkan boşluğu Kürt hareketi doldurmaya çalışmıştır. Çevrede ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışan Kürt hareketinin bazı açmazları bulunmaktadır. Geçmişte sol ideoloji üzerinden yürütülen bu hareket 1980 sonrasında kimlik siyaseti üzerinden yürütülmüştür. Etnik kimlik üzerinden yürütülen bu hareket çevrenin eski aktörü olan muhafazakâr kesimden daha dar bir toplumsal tabana dayanmaktadır (Demir, 2005: 512-514). Kürt nüfus, göçle ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmış olsa dahi hareket belli coğrafi alana sıkışmışlıktan kendisini kurtaramamıştır. Kürt hareketi temelde merkeze ve onun baskıcı uygulamalarına karşı bir duruş sergilese de Türk milliyetçiliği damarına sahip muhafazakâr kesimi (Çelik, 2010: 14) merkezin yanında konumlandırmış ve bu hareketin faaliyet alanını olabildiğince daraltmıştır.

Çevrenin eski etkili aktörüyle kıyaslandığında dar bir toplumsal tabana dayanan Kürt hareketinin geleneksel merkeze ve merkezin yeni sahipleriyle temsili demokrasinin kural ve kurumlarını kullanarak mücadele etmesi,

merkeze konumlanması veya merkezin iktidarından pay alması çok mümkün görünmemektedir. Bu durum çevrenin yeni sahiplerinin şiddeti terk ederek sistem içinde demokratik yollarla iktidar mücadelesine girmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Kaldı ki kendi varlığının merkez tarafından tanınmasını şiddete borçlu olduğu hissine sahip olan bu hareketin, üniter yapı içinde, kısa sürede şiddeti siyasal amaçlarını gerçekleştirme aracı olarak kullanmaktan vazgeçmesini beklemek oldukça zordur.

Kürt hareketinin ülke demokrasisinin derinleşmesine katkı sunması için merkezin elinde tuttuğu siyasal, yönetsel ve ekonomik gücün bir kısmını yerle devretmesi gerekmektedir. Yerelin güçlenmesi Kürt hareketi başta olmak üzere ülke siyasetinin yeniden şekillenmesine ve merkezin çevre nezdindeki cazibesinin azalmasına zemin hazırlayacaktır. Merkezin cazibesinin azalmasının da ülke demokrasisinin derinleşme sürecine hızlandırıcı bir etki yapması muhtemeldir.

V) GELENEKSEL MERKEZİN KONUMLANMA SORUNU

İki kez çok partili hayata geçiş denemesi yaşamış olan Türkiye, 1946 yılında yapılan seçimlerle birlikte çok partili hayata geçmiştir. Bu seçimler merkez çevre ilişkisi açısından önemli bir evre olsa da 1950 seçimleri sonrasında yaşanan iktidar değişikliği asıl dönüm noktası olmuştur. Ülke kaynaklarını kullanmada imtiyazlı (Kösebalaban, 2008: 51) seçkinci kesimin elinde tuttuğu ve tekçi iktidar geleneğinden beslenen merkez, demokrasi düşüncesine, demokrasinin kurum ve kurallarına şüpheyle yaklaşmıştır. Kendisinden ayrılanlar tarafından kurulan bir siyasi partinin, çevrenin desteğiyle iktidarına ortak olmasını dahi kabullenememiş olan merkez, bu partinin iktidarını demokratik yollarla sonlandıramayacağını düşündüğü için çareyi darbe yapmakta bulmuştur.

1960 sonrası dönemde seçkinci kamu bürokrasisi çevrenin aşırı uçları bir tarafa merkezin bir parçası olarak kabul edilmeye başlanan merkez sağ ve sola karşı dahi şüpheyle yaklaşımdan vazgeçmemiştir. 1960 – 1971 döneminde seçilmiş siyasi iradenin kontrolü için çevresel bazı aktörleri¹² de kullanan merkez, bu aktörlerin kendi kontrolünden çıkma endişesi (Keyder, 1995: 291) taşıdığı için 1971 yılında siyasal alanı olabildiğince daraltmıştır. 1960 sonrasında merkez, çevrenin siyasal aktörlerini yargı ve güvenlik bürokrasisi aracılığıyla baskı altında tutmaya çalışmıştır. Çevrenin kendi özellikleriyle merkezde yer alma talebine merkez uzun bir süre müsaade etmemiştir. 1974 yılında kurulan çevrenin desteğini alan ve söylemsel de

olsa merkezden uzaklaşmış görünen CHP ile MSP'nin, uzun süreli olmasa da, koalisyon ortağı olması merkez çevre ilişkisinde yeni bir sürecin başlangıcına işaret etmiştir.

1980 darbesi seçkin kamu bürokrasisinin tüm seçilmişlere, Cumhuriyet'in kurucu siyasi iradesi CHP de dahil, olumsuz bakışını yansıtması açısından oldukça önemlidir. Ülkedeki bütün siyasi partilerin faaliyetlerine son verilmiş daha sonra da kapatılmıştır. Ancak 24 Ocak kararlarının uygulanması için gerekli olan siyasi istikrar ortamının merkez tarafından sağlanması, kentleşme sürecinin etkisiyle değişmekte olan çevrenin ekonomik açıdan güçlenmesini ve ülkenin sosyal ve siyasal hayatında etkili bir aktör olmasını sağlamıştır.

Küreselleşmenin ulus devletin egemenliğini aşındırması devlet gücünü kullanan merkezi etkilemiş olsa da merkez ülkedeki hemen her alanda asli belirleyici olma konumunu kaybetmemiştir. Zamanı kısaltıcı mekânı daraltıcı bir etki yapan küreselleşme süreci çevrenin merkeze karşı güçlenmesinden ziyade merkeze yönelim araçlarını çoğaltmış ve yönelimini de hızlandırmıştır. Uluslararası sistemin etkili aktörlerinin desteğini alan çevre merkezin geleneksel sahipleriyle iktidar mücadelesine (Kazgan, 2002: 56) girmiş ve merkezde yerleşmeye başlamıştır. Uluslararası sistemin desteğini çevreye kaptıran merkezin geleneksel sahipleri demokratik olmayan klasik yöntemlerini kullanarak konumlarını koruma çabası içine girmiş ancak bu kez başarılı olamamıştır. Çünkü uluslararası sistemin yapısı, ülkedeki ekonomik, sosyal ve siyasal yapı merkezin klasik yöntemlerinin başarılı olmasını engellemiştir.

Merkezin geleneksel sahiplerinin iktidar alanlarını çevreye devretmek zorunda kalması, ülke siyaseti açısından yeni bir sorun alanının doğmasına neden olmuştur. Merkezin geleneksel sahiplerine karşı etkili bir muhalefet kaynağı olan çevresel aktörlerin büyük bir kısmı çevreyi terk ederek merkezde konumlanmaya başlamıştır. Merkezde konumlanan çevrenin boşalttığı alanın geleneksel merkez tarafından doldurulması söz konusu olmamıştır. Çünkü geleneksel merkez, çevreye konumlanıp merkezin yeni sahiplerine muhalefet edecek ve her şeyden önemlisi demokratik yollardan onlara alternatif olacak bir potansiyele sahip değildir. Bu potansiyel eksikliği geleneksel merkezin siyasal alandaki temsilcisi konumunda olan CHP'nin ülke siyasetinde bir konumlanma sorunu yaşamasına da neden olmuştur.

Merkezin yeni sahiplerine karşı ana muhalefet konumunda bulunan CHP'nin siyaseten konumlanma sorunu yaşaması ülkede muhalefet

etkisizliği ve ümitsizliğini de besleyen bir durumu beraberinde getirmiştir. CHP konumlanma sorununun kökü uzun bir geçmişe dayanan girift bir sorun olduğu gerçeğini örtmeye çalışmış ve sorunun lider ve yönetici kadro değişikliğiyle aşılabileceğini düşünmüştür. CHP'nin siyaseten konumlanma sorunu yaşaması hem ülke demokrasisinin derinleşmesini sağlayacak güçlü bir muhalefet olmasını engellemekte hem de partide uzun süreli yeni hizipleşmeler yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.

SONUÇ

Türkiye'de çevrenin merkezde konumlanması ve merkezin gücünü kendisi dışında kalan toplumsal aktörlerle paylaşma eğiliminde olmaması, ülke demokrasisi açısından farklı sonuçları beraberinde getirmiştir. Çevrenin desteğiyle iktidara gelen siyasi iradenin güvenlik bürokrasisi başta olmak üzere kamu bürokrasisinin denetimi altına alması demokrasi açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak demokrasinin temel değerlerinden birisi olan hukuk devleti ilkesinin uygulanabilirliği için önemli bir aktör konumunda olan yargının da siyasi iradenin etkisi altına alınma girişimi ülke demokrasisinin gelişimine olumsuz yönde yansımıştır.

Ülke ekonomisinin büyümesi ve üretim artışının devletten bağımsız pay alma savaşına ve demokrasinin gelişimine zemin hazırlaması (Altan, 2010: 34) beklenirken Türkiye'de siyasi iktidarın değişmesi medya sahipliği başta olmak üzere sermayenin büyük oranda el değiştirmesine neden olmuştur. Bu durum devletin ekonomi başta olmak üzere sosyal ve siyasal alandaki belirleyici gücünün devam ettiğini göstermektedir. Merkezin gücünü yerel ve toplumsal aktörlerle paylaşma isteksizliği, ülke siyasetinin demokratik bir zeminde işlenmesini engellemektedir. Özellikle yerelleşmenin çevrenin yeni aktörlerine sunacağı özgürlük ortamı yanında, yükleyeceği siyasal, yönetsel ve sosyal sorumluluk (Görmez, 1997: 71) radikalleşmeyi önleyecek ve Kürt sorunun çözümüne önemli katkılar sunacaktır.

Siyasal iktidarın muhalefeti kabul etmesi demokrasi açısından ne kadar önemli ise muhalefetin siyasal iktidarı meşru bir güç olarak kabul etmesi ve ona saygı göstermesi de en az bir o kadar önemlidir (Turgut, 1984: 39). Türkiye'de merkezi elinde bulunduran ve demokrasiyi bir türlü içselleştiremeyen geleneksel aktörler, yıllarca çevrenin muhalefetini yok saymış ya da çeşitli yollarla baskılamıştır. 2000 sonrasında çevrenin iktidarının merkeze konumlanması merkezin geleneksel aktörlerinin anakronizm içine düşerek içinde bulunduğu koşullara göre konumlanma

sorunu yaşamasına neden olmuştur. Önceleri çevrenin iktidarını ortadan kaldırma çabası içine giren geleneksel aktörler daha sonra seçilmiş siyasi iradeyi itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Ülkede ana muhalefet partisi konumunda bulunan bir partinin siyaseten konumlanma sorunu yaşaması ve merkezde konumlanan siyasi iktidar için bir alternatif güç olduğu hissini topluma verememesi ülkede muhalefet etkisizliği ve ümitsizliği yaşanmasına neden olmuştur.

Çevrenin merkezde konumlanması ve merkezin yeni sahibi olmasında uluslararası sistemdeki ve ülke içindeki konjonktürün büyük bir etkisi olmuştur. Ancak iktidarın kişilerle olan yakın ilişkisi (Berle, 1980: 37) göz ardı edilmemelidir. Ülke siyasetinde kurumsallaşma eksikliği liderlerin ön plana çıkmasına neden olmuştur. 2002 sonrası çevrenin merkeze yöneliminde lider önemli bir rol oynamıştır. Merkezin gücünün paylaşılmayarak tek elde toplanmasında liderin belirleyiciliği devam etmektedir. Liderin temel belirleyici konumunu sürdürmesi çevrenin merkezde konumlanmasının sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkileyecektir.

SONNOTLAR

- ¹ Cumhurbaşkanlığı makamı merkezin iktidarını koruması ve sürdürmesinde kilit konumda olan bir makam (Özdemir, 1994: 439-445) kabul edildiği için daha önceki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde olduğu gibi bu seçim öncesinde de ordu seçim sürecine müdahale gereği duymuştur.
- ² Bu çalışmada kullanılan geleneksel merkez kavramı, Osmanlı'nın son döneminden itibaren iktidarda belirleyici olan seçkin kamu bürokrasisi ile onun siyasal ve sivil alanda temsilcisi konumundaki oluşumları ifade etmektedir. Geleneksel merkez kavramının kullanımı, ülke siyasetindeki belirleyiciliği yaklaşık yüzeli yıllık geçmişe dayanan ve konumu ile iktidarı konusunda tutucu olan merkezin eski sahibi olan bloğun; merkezin yeni sahibi olan eski çevreden ayrıldı zorunluluğundan kaynaklanmaktadır.
- ³ Türkiye'de devletten ayrı ve ona rağmen serbest piyasa alanı gelişmediği için ülkede özerk bir sivil toplum ortaya çıkmamıştır. Bu dönemde merkezin yanında konumlanan ve onun iktidarının savunusu yapan oluşumların sivilliğinden bahsetmekte oldukça güçtür.
- ⁴ Bu konuyla ilgili olarak bazı düşünürler Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus devlet değil de devlet ulus olduğunu ifade etmektedir.
- ⁵ Devletin ideoloji ve baskı aygıtları kavramını Althusser siyaset bilimi literatürüne kazandırmıştır (Althusser, 2006).
- ⁶ Bazı düşünürler ulus kavramının siyasal bir içerimi olmadığını düşünse (Baradat, 2012: 63) de Türkiye'de merkezin yaratmaya çalıştığı iç ve dış düşman algısı ulus kavramına siyasal bir içerik kazandırmıştır.

-
- ⁷ Ülkedeki ekonomik, sosyal ve siyasal yapı yanın da, çevreyi besleyen dini inanç, tarihi kaynak ve değerler iktidara karşı çıkacak güçlü ve sürdürülebilir muhalefetin oluşumunu olumsuz yönde etkilemiştir.
- ⁸ Cumhuriyetin ilk dönemindeki çok partili hayata geçiş denemeleri ve hatta 1945 sonrasındaki çok partili hayata geçişte parti kurulmasına verilen izin de bu kapsamda değerlendirilebilir.
- ⁹ Merkeze karşı iktidar mücadelesine giren çevresel aktörlere karşı çevrenin diğer aktörleri merkezin yanında konumlanmıştır. Çevreye karşı merkezin yanında konumlanan bu aktörler dönemselsel farklı kaynaklardan beslenmiştir. 1960- 1970 arası dönemde sola karşı sağ ve muhafazakar kesim merkezin yanında konumlanırken 1990 sonrası dönemde muhafazakar kesime karşı sol merkezin yanında konumlanmıştır.
- ¹⁰ Türkiye İşçi Partisi 1961-1970 döneminde gerek parlamento içinde ve gerekse parlamento dışında yürüttüğü etkili muhalefete karşın toplumsal tabanını genişletememesinden dolayı iktidar alternatifi bir konuma yükselememiştir. Türkiye burjuva devrimini yaşamadığı için ekonomik, sosyal ve siyasal yapının oluşumunda etkili bir işçi sınıfı (Erdost, 1969: 84-85) ve dolayısıyla etkili bir soldan bahsedilmesi mümkün değildir.
- ¹¹ Ali Bulaç, MNP- MSP- RP çizgisini göçün ve kentin muhalefeti, AKP iktidarını da göçün ve kentin iktidarı olarak ifade etmektedir. Bu konuda bkz. (Bulaç, 2009; Bulaç, 2010)
- ¹² Bu dönem ülke siyasetinde büyük bir etkisi bulunan ve çevresel aktörler içerisinde yer alan emeğe ve dolayısıyla işçi sınıfına dayanma iddiasında olan Türkiye İşçi Partisi ile ilgili olarak ülkenin ilk kentli partisi (Yavuz, 2009: 155) nitelemesi de yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKTAY, Yasin (2008), “Bu Olmazsa Başka Merkez”, *Anlayış Dergisi*, Sayı: 60, s.52-54.
- AKYOL, Mustafa (2007), Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek: Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- ALTAN, Mehmet (2010), “Demokrasi Manifestosu”, *Tarih Bilinci*, Sayı: 11-12, (s.34-35).
- ALTHUSSER, Luis (2006), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (Çev. A. Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- ANDERSON, B. (2006), *Imagined Communities, Reflections On the Origin And Spread of Nationalism*, New York: Verso.
- ARAKON, Maya (2010) Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Tarihsel Dinamiklerine Kısa Bir Bakış, *Alternatif Politika*, Cilt. 2, Sayı. 2, s.175-194.
- AYUBİ, Nazih (1993), *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Kurtuluş Matbaası.
- BARADAT, Leon P. (2012), *Siyasal İdeolojiler*, (Çev. A. Aydın), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- BARKEY, Henry J., FULLER Graham (1997), *Turkey’s Kurdish Question*, New York: Rowman & Littlefield Publishers.
- BERKES, Niyazi (2002), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BERLE, Adolf A. (1980), *İktidar*, (Çev. N. Muallimoğlu), İstanbul: Tur Yayınları.
- BULAÇ, Ali (2009), *Göçün ve Kentin Siyaseti (MNP’den SP’ye Milli Görüş Partileri)*, İstanbul: Çıra Yayınları.
- BULAÇ, Ali (2010), *Göçün ve Kentin İktidarı (AK Parti İktidarı)*, İstanbul: Çıra Yayınları.
- BUMİN Kürşat (2011), *Ulusal Malatya Sempozyumları II Açılış Paneli, Kentleşme ve Kentlilik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*, (Ed. G. Tuncel, M. Yağmurlu), I. Cilt, (s.43- 52).

- ÇELİK, Mehmet (2010), “Türk Demokrasisinin Gelişiminin Önünde Oluşturulan Üç Set: Dindarların Milliyetçi, Alevilerin Laik ve Kürtlerin Etnik Damarı”, Tarih Bilinci, Sayı: 11- 12, (s.14- 24).
- ÇOLAK, Mustafa (2009), Merkez Çevreyi Yeniden Düşünmek: 1923-1980, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- DEMİR, Eyyüp (2005), Yasal Kürtler, İstanbul: Tevî Yayınları.
- ERDOST, Muzaffer (1969), Türkiye Sosyalizmi ve Sosyalizm, Ankara: Sol Yayınları.
- ERGİL, Doğu (2000), Siyasetini Arayan Ülke, İstanbul: Can Yayınları.
- GENCER, Bedri (2012), İslam’da Modernleşme, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- GÖKTOLGA, Oğuzhan (2012), "Değişen Siyaset Değişmeyen Siyasal Partiler", Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi – II, Küresel Değişim ve Demokratikleşme, 19-20 Nisan 2012, Malatya.
- GÜLENER, Serdar (2007), Türk Siyaseti’nde Merkez-Çevre İlişkilerinin Seyri ve 27 Mayıs 1960 Darbesi, Bilgi Dergisi Sayı: 14, s.36-66.
- GÖRMEZ, Kemal (1997), Yerel Demokrasi ve Türkiye, Ankara: Vadi Yayınları.
- GUNTER, Micheal M. (1997), The Kurds and the Future of Turkey, New York: St. Martin’s Press.
- HEPER, Metin (2008), Devlet ve Kürtler, İstanbul: Doğan Kitap.
- KAHRAMAN, H. Bülent (2010), Türk Siyasetinin Yapısal Analizi -I, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- KARADAĞ, Ahmet (2005), “Din-Devlet İlişkisi ve Türkiye Deneyimi”, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat, (Ed.), Ahmet Karadağ, Adnan Küçük, Selahattin Bakan, İstanbul: Alfa-Aktüel Yayınları, Cilt 2, s. 891-916.
- KARPAT, Kemal H. (2010), Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KAZGAN, Gülten (2002), Küreselleşme ve Ulus Devlet, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- KEYDER, Çağlar (1995), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KÖSEBALABAN, Hasan (2008), “Merkez-Çevre İlişkileri: Türk Siyasetinin Anahtarı mı?”, *Anlayış Dergisi*, Sayı: 60, s.50-52.
- MARDİN, Şerif (2009), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, Makaleler 1, 16. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZBUDUN Ergun, (1975), *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1994), *Ordunun Olağandışı Rolü*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZER, Ahmet (2009), *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, İstanbul: Hemen Kitap.
- SARTORİ, Giovanni (1966), “Opposition and Control Problems and Prospects”, *Government and Oppositin*, V.1, I.2, (pp.149- 154).
- SHİLS, Edward (2002), “Merkez-Çevre” (Çev. Y. Z. Çelikkaya), *Türkiye Günlüğü* Sayı: 70, s.86-96.
- TAN, Altan (2011), *Kürt Sorunu*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- TUNCEL, Gökhan (2011), “Siyasallaşma Sürecinde Din ve Etnisitenin Etkisi: Mardin Örneği”, *Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*, Mardin, s.685- 702.
- TURAN, A. Eşref (2004), *Türkiye’de Seçmen Davranışı – Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TURGUT, Nükhet (1984), *Siyasal Muhalefet*, İstanbul: Birey Toplum Yayınları.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er (2009), *Siyaset*, İstanbul: Opus Yayınları.
- VERGİN, Nur (2007), “Merkeze Talip Bir Partinin Önlenebilir Yükselişi”, *Türkiye Günlüğü* Sayı: 90, s.66-76.
- YAVUZ, Hilmi (2009), *Türkiye’nin Zihin Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- YILMAZ, Murat (2008), “Merkez’in Engisizyon’unda Yargılanmayı Göze Almak”, *Anlayış Dergisi*, Sayı: 60, s. 57-60.

